

УДК 374.07

І. М. Суботницький,
викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

У статті зроблена спроба виділення проблеми естетичного виховання сучасних школярів засобами мистецтва. З'ясовано, що у молодшому шкільному віці естетичне виховання здійснюється через формування естетичних почуттів. Обґрунтовується, що головним завданням в питанні виховання в учнів естетичних смаків вважається, насамперед, активізація емоційної сфери учнів та їхньої допитливості. Аналізуються дидактичні можливості використання різних видів роботи на уроках мистецтва.

Ключові слова: молодші школярі, естетичне виховання, естетичні почуття, естетичні смаки, мистецтво, музичне мистецтво.

У педагогічній літературі описано значний спектр можливостей естетичного виховання, однак здебільшого він залишається пасивним у практичній діяльності вчителів, а часом унаслідок недостатнього рівня професіоналізму і майстерності чинить зворотній до формуючого вплив. Тому "школа не дає повноцінної художньої освіти, не закладає основ естетичного самовиховання молоді" [5: 85]. Міжнародна комісія з питань освіти в 1971–1972 рр. вивчала стан освіти в масштабах усієї земної кулі. В доповіді комісії, зокрема, зазначалося, що "освіта здатна розвивати чи гальмувати творчість" [6: 387]. Ефективність естетичного впливу залежить від розуміння освіти: або освіта – це тільки механічна передача знань, або – пробудження уяви, фантазії дитини. Комісія наводить приклад позитивного досвіду роботи іспанського художника Рамона Санчо Міньяно, викладача малювання у середній школі. Він повністю відмовився від копіювання натури, не навчає дітей основам живопису, а рекомендує своїм учням малювати з уяви. Учні Міньяно слухають музику, зокрема класичну, а потім намагаються "перекласти" музичні образи на мову фарб. Досвід іспанського художника цікавий уже завдяки спробі синтезувати два види мистецтва – поєднання слухових і зорових вражень [6: 387]. Ці та інші фактори спонукають педагогів і науковців до пошуків результативних і більш досконалих шляхів використання можливостей прекрасного, художнього і мистецького. Зокрема, Л. Масол пропонує "Концепцію художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України", яка передбачає наскрізну естетизацію життєдіяльності навчального закладу [12: 270]. До того ж, оскільки жодна інша сфера людської діяльності не має такої глибини емоційного впливу на людину як мистецтво, дослідники надають особливу увагу вивченню внутрішніх психологічних особливостей індивіда, які розвиваються у динаміці (задатки, здібності, обдарованість, талановитість, геніальність), і розробці відповідних методик їх виявлення [6: 383]. Наприклад, літературознавець П. Білоус подає деякі психодіагностичні методики вивчення літературних здібностей у своїй книзі для вчителів і учнів "Психологія літературної творчості" [1: 77–95]. Та будь-яким нововведенням передує формування гармонійної, цілісної особистості студента, у майбутньому – вчителя. "Реалізація завдань естетичного виховання школярів ставить принципово нові вимоги до педагогічних працівників", – наголошує дослідниця О. Красовська [5: 85]. Тому закономірно, що тема естетичного виховання майбутнього вчителя всебічно представлена в педагогічних дослідженнях Г. Фешиної, Г. Петрової, І. Зязюна, Л. Хомич, А. Комарової, В. Подрезова та ін.

Одноставним є погляд науковців на можливість пізнання світу і людини в ньому завдяки мистецтву. "Мистецтво сприяє розвитку свідомості та переконань людини не менше, ніж наука", – стверджує С. Клименченко [4: 121]. За Л. Суходольською-Кулешовою, естетичне осягнення світу містить у собі чотири види діяльності: пізнавальний, ціннісно-орієнтуючий, перетворюючий і комунікативний, які об'єднуються у художній творчості та є її підсистемами [8: 83]. Внутрішня (змістова) багатоструктурність поняття "естетичне виховання" вимагає гнучкого підходу до його визначення [7: 286]. По-перше, естетичне виховання відображає своєрідний аспект усіх інших видів виховання; по-друге, у його зміст входять близькі до нього поняття такі, як "художнє виховання", "естетична і художня освіта", "естетичний розвиток особистості, суспільства", тобто поняттю "естетичне виховання" іманентна певна системність, що є його характерною ознакою [8: 287–288].

Поняття "естетичне виховання" поглиблюється також у контексті філософського осмислення. "Розглядаючи естетичне з філософських позицій, – пише С. Клименченко, – ми виявляємо при цьому внутрішню спорідненість, суттєву єдність етичної та естетичної сфер у ставленні людини до наслідків культурно-історичного процесу, до навколишнього середовища. З гуманістичної точки зору прекрасним є те, що духовно підносить людину і робить її шляхетною. Етичне не може бути визнане моральним, якщо воно внутрішньо не пов'язане з прекрасним. Тому розвиток особистості можливий лише за умови врахування взаємодії цих сторін виховання, коли міжособистісні взаємостосунки передбачають своє становлення не тільки через осмислення правильності вчинку, відповідності його моральним потребам

суспільства, але й через естетичне переживання його краси і довершеності" [4: 120]. Таким чином, естетичне виховання постає як система формування не тільки цілісного сприймання та розуміння "прекрасного" в мистецтві та дійсності, але й естетико-етичної, гуманістичної культури вчинку людини.

Естетичне виховання передбачає пізнання світу, світу і людини через мистецтво. Естетичне виховання – один із ефективних інструментів формування гармонійної і цілісної особистості: "Воно захоплює в поле своєї дії всю особистість", – зазначає Ю. Борєв [2: 480], і в цьому його важливе значення. Його мета – спонукати людину до творчості, сприяти удосконаленню власне "естетичної області свідомості" [2: 480], яка "складена" із естетичних смаків, ціннісних орієнтацій, ідеалів, установок, критеріїв. Таким чином, естетичне виховання у ширшому від педагогічного значенні постає як необхідна умова універсалізації духовної культури особистості у всіх проявах буття [7: 295].

Основною метою естетичного виховання дитини є формування її естетичної культури, тобто здатність особистості до повноцінного сприймання, адекватного розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси. Необхідним компонентом естетичної культури є естетичні почуття – емоційні стани, що викликані оцінним ставленням людини до явищ дійсності і мистецтва. Саме мистецтво має унікальні можливості в розкритті духовності людини, всього багатства її почуттів та роздумів.

В учнів молодшого шкільного віку естетичне сприймання має наочно-дійовий характер. Емоційне життя молодших школярів досить насичене і активне. Для цього віку характерні швидкість безпосереднього прояву почуттів, вразливість. Разом з тим, естетичні почуття не мають ще повної форми вираження. Тому умови, створені вчителем, повинні мати гармонійне поєднання всіх аспектів естетичного виховання, передбачати і активізувати стимули для виникнення і прояву естетичних почуттів.

Кожна навчальна дисципліна сприяє естетичному вихованню, але найбільший вплив мають уроки музики. У руках учителя музики – один із найсильніших засобів впливу на думки й почуття дитини. "Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури. Музика є одним з найтонших засобів привернення до добра, краси, людяності", – ці слова педагога-гуманіста В. Сухомлинського конкретизують звичну для нас тезу про музичне виховання, насамперед як про становлення особистості людини [9: 278].

Важливе місце у формуванні естетичних почуттів займають погляди, методи і роботи відомих педагогів-новаторів та сучасних педагогів-практиків. Вони не одноразово наголошували на важливості і необхідності формування естетичних почуттів засобами музики. Дослідивши праці деяких, можна з впевненістю стверджувати, що кожен з них розпочинав зі створення особливих умов, зі цілеспрямованого, свідомого слухання музики, з власного прикладу.

Вагомий внесок в музично-естетичне виховання учнів зробили такі видатні педагоги як В. Сухомлинський та Д. Кабалевський.

На сучасному етапі розвитку освіти дану проблему розглядають Е. Печерська, А. Єрохіна, О. Деркач, Л. Паньків, Т. Браніцька, І. Бондарчук, С. Науменко, О. Ростовський, Т. Зайцева.

Дослідники наголошують на тому, що для формування естетичних почуттів молодших школярів необхідно використовувати на уроках музики казкові сюжети, так як казка – це улюблений дітьми літературний жанр; приваблюють і незвичайні казкові сюжети, і яскраві образи, що запам'ятовуються. Казкові сюжети можна використовувати на різних етапах уроку музики: у процесі хорового співу, слухання музики, ознайомлення дітей з музичною грамотою та ін. і це можуть бути не тільки народні та авторські казки, але й ті, що складає вчитель.

Практики велику увагу приділяють формуванню естетичних почуттів дітей молодшого шкільного віку засобами музики. Вони пропонують прослуховування музичних творів використовувати не тільки на уроках музики, а й на уроках інших предметів художнього циклу, зокрема – образотворче мистецтво, художня праця, читання та інших.

Як зазначалося вище, ряд науковців вважає основною формою організації естетичного виховання учнів – урок музики. Розвиткові музичного інтересу сприяють ігрові ситуації. Вони допомагають підтримувати інтерес дітей до уроку, забезпечити емоційне розвантаження, сприяють розвитку музичних здібностей молодших школярів, а також естетичному вихованню.

Музика – є могутнім засобом формування естетичних почуттів. Чутливість сприймання мови музики, розуміння її залежить від того, як у дитинстві й отрочстві сприймалися твори, складені народом і композиторами. Уміння слухати і розуміти музику – це одна з елементарних ознак естетичної культури.

Тому головним завданням в питанні виховання в учнів естетичних смаків вважається, насамперед, активізація емоційної сфери учнів та їхньої допитливості. Оскільки будь-які здібності дитини розвиваються в діяльності, зокрема, духовній, треба залучати їх до виконання цікавих вправ, які допомагають учням набути навичок та вмінь у визначенні найрізноманітніших людських почуттів і переживань.

Урок музики, як і будь-який інший, ґрунтується на загальних дидактичних принципах виховуючого навчання, свідомості, систематичності, доступності, наочності, міцності знань, навичок і вмінь. Але у навчанні музики важливе місце посідають твори мистецтва, тож у роботі з ними необхідно

дотримуватись таких принципів, як єдність емоційного і свідомого, художнього і технічного. Тому обов'язковою якістю уроків музики має бути їх емоційна насиченість, творчо активне естетичне ставлення учнів до кожного виконаного завдання [11: 27].

На уроках музики можна використовувати такі види робіт: прослуховування музичних творів, виконання пісень, рольові ігри, рух під акомпанемент, моделювання різних життєвих ситуацій, пластичне інтонування, створення пластичних епізодів. Також можна використовувати різні види робіт у взаємозв'язку, оскільки це сприяє активізації асоціативних зв'язків у дітей і викликає в них естетичні переживання. На практиці системність робіт може виявлятися таким чином: прослуховування, створення схем, рухи під музику, робота над словниковим запасом, моделювання виходу із ситуації, що склалася, створення малюнків, пластичне інтонування чи створення пластичного етюду.

Отже, при організації та проведенні уроків музики важливе місце посідає створення сприятливої морально-психологічної атмосфери, що обумовлюється викликом почуттів які активізують розвиток творчості, ініціативи і самостійності вихованців, таким чином готується ґрунт для кристалізації естетичного виховання школярів. Все викладене, природно, потребує подальшого теоретичного узагальнення та практичного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус П. В. Психологія літературної творчості: Книга для вчителів та учнів / П. В. Білоус. – Житомир, 2004. – 96 с.
2. Боров Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Боров. – [4-е изд., доп.]. – М. : Политиздат, 1988. – 496 с.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. Давидова. – М. : Педагогика, 1991. – 302 с.
4. Клименченко С. Д. Психолого-педагогичні аспекти естетичного виховання майбутнього педагога / С. Д. Клименченко // Журнал практикуючого психолога. – 2005. – № 11. – С. 119–126.
5. Красовська О. О. Інноваційні технології формування художньої культури майбутнього педагога / О. О. Красовська // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – 2005. – Вип. 24. – С. 85–88.
6. Левчук Л. Т. Эстетика : підр. / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко ; за заг. ред. Л. Т. Левчук. – К. : Вища школа, 2000. – 399 с.
7. Левчук Л. Т. Эстетика : учебн. пособие / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. И. Панченко, М. Ю. Русин. – К. : Вища шк., 1991. – 302 с.
8. Суходольская-Кулешова Л. В. Формирование эстетической культуры будущего учителя / Л. В. Суходольская-Кулешова // Педагогика. – 2003. – № 7. – С. 83–87.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1981. – 379 с.
10. Педагогіка / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – К., 1986. – 544 с.
11. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах : навч. посібник / В. О. Сухомлинський. – К. : Либідь, 2004. – 272 с.
12. Шмельова Т. В. Вплив мистецтва на формування естетичного світосприймання майбутніх вчителів / Т. В. Шмельова // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – 2005. – Вип. 24. – С. 270–272.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bilous P. V. Psykhologia literaturnoi tvorchosti : Knyga dlia vchyteliv ta uchniv / P. V. Bilous. – Zhytomyr, 2004. – 96 s.
2. Borev Yu. B. Estetika / Yu. B. Borev. – [4- izd., dop.]. – M. : Politizdat, 1988. – 496 s.
3. Vygotskiy L. S. Pedagogicheskaya psihologiya / [pod. red. V. Davidova]. – M. : Pedagogika, 1991. – 302 s.
4. Klymenchenko S. D. Psykhologo-pedagogichni aspekty estetychnogo vyhovannia maibutniogo pedagoga / S. D. Klymenchenko // Zhurnal praktykuiuchogo psuchologa. – 2005. – № 11. – S. 119–126.
5. Krasovs'ka O. O. Innovatsiini tekhnologii formuvannia khudozhnioi kultury maibutniogo pedagoga / O. O. Krasovs'ka // Visnyk ZDU im. I. Franka. – 2005. – Vyp. 24. – S. 85–88.
6. Levchuk L. T. Estetyka : pidr. / L. T. Levchuk, D. Yu. Kucheryuk, V. I. Panchenko ; Za zag. red. L. T. Levchuk. – K. : Vyshcha shkola, 2000. – 399 s.
7. Levchuk L. T. Estetika : Uchebn. posobiye / L. T. Levchuk, D. Yu. Kucheryuk, V. I. Panchenko, M. Yu. Rusin. – K. : Vyshcha shk., 1991. – 302 s.
8. Sukhodol'skaya-Kuleshova L. V. Formirovaniye esteticheskoy kultury budushchego uchitelya / L. V. Sukhodol'skaya-Kuleshova // Pedagogika. – 2003. – № 7. – S. 83–87.
9. Sukhomlyns'kyi V. O. Sertse viddaiu ditiam / V. O. Sukhomlyns'kyi. – K. : Radians'ka shkola, 1981. – 379 s.
10. Pedagogika / [za red. M. D. Yarmachenka]. – K., 1986. – 544 s.
11. Pechers'ka E. P. Uroky muzyky v pochatkovykh klasakh : Navch. posibnuk / V. O. Sukhomlyns'kyi. – K. : Lybid', 2004. – 272 s.
12. Shmeliova T. V. Vplyv mystetstva na formuvannia estetchnogo svitosprymannia maibutnikh vchyteliv / T. V. Shmeliova // Visnyk ZDU im. I. Franka. – 2005. – Vyp. 24. – S. 270–272.

Матеріал надійшов до редакції 24.12. 2013 р.

Суботницький І. Н. Эстетическое воспитание младших школьников через формирование эстетических чувств посредством искусства.

В статье сделана попытка выделения проблемы эстетического воспитания современных школьников средствами искусства. Выяснено, что в младшем школьном возрасте эстетическое воспитание осуществляется через формирование эстетических чувств. Обосновывается, что главной задачей в вопросе воспитания у учащихся эстетических вкусов считается, прежде всего, активизация эмоциональной сферы школьников и их любознательности. Анализируются дидактические возможности использования различных видов деятельности на уроках искусства.

Ключевые слова: младшие школьники, эстетическое воспитание, эстетические чувства, эстетические вкусы, искусство, музыкальное искусство.

Subotnytskyi I. M. Aesthetic Education of Junior Pupils through the Aesthetic Feelings Formation by Means of Art.

The author makes an attempt to highlight aesthetic education problems of contemporary pupils through art. It is emphasized that aesthetic education is presented as a forming system not only of holistic perception and understanding of "beauty" in art and reality, but also of aesthetic, ethical and humanistic culture of human behaviour. It is found that the main purpose of aesthetic education of a child is the formation of an aesthetic culture which in its turn consists of such important components as aesthetic sense and aesthetic tastes. The author analyses didactic possibilities of using different types of art in aesthetic education. It is substantiated that one of the most effective means of junior pupils' aesthetic feelings formation is music. It is proved that the main task in pupils' aesthetic tastes formation is first of all activation of the pupils' emotional sphere and their curiosity.

Key words: junior pupils, aesthetic education, aesthetic senses, aesthetic tastes, art, musical art.